

Kansallinen "me" ja historia globaalistuvassa maailmassa

Pauli Kettunen

Globalisaatio on vanhempi prosessi ja nationalismi elinvoimaisempi ideologia kuin 1980-luvun lopulta yleistyneen globalisaatioretorikan edustajat esittävät. Mutta miten kansalliset perspektiivit pysyvät ja muuntuvat globalisaatioksi kutsutuissa muutoksissa ja millä tavoin esimerkiksi suomalaiset historiantutkijat ovat osallisia näiden historian merkitysten muodostumiseen? Turussa järjestettiin 14.–15.5. seminaari "Kansainvälistyvä maailma ja kansallinen historia"; Tieteessä tapahtuu -lehti julkaisee Pauli Kettusen, Pertti Haapalan, Riitta Hjerpen ja Hannu Salmen seminaarissa pitämien esitysten pohjalta laaditut artikkelit.

Maamme-laulun 150-vuotisjuhlan jälkitunnelmissa lienee soveliaista lainata erästä toista hullun vuoden 1848 hengentuotetta:

"Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden keskeytymätön järkkäminen, alituinen epävarmuus ja liike erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossapidetyt käsitykset ja katsantokannat liestyvät, kaikki vastamuodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luutua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen katoaa, kaikkea pyhää hävivistään, ja ihmisten on lopulta pakko tarkastella avoimin silmin asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan."

Katkelma on Karl Marxin ja Friedrich Engelsin Kommunistisesta manifestista. Analyysi maistuu perin postmodernilta. Nuo nuorenpoluiset radikaaliälyköt jatkoivat kertomalla ilmiöistä, joita moni nykyinen kommentaattori kutsuisi globalisaatioksi:

"Käyttämällä hyväksi maailmanmarkkinoita porvaristo on muuttanut kaikkien maiden tuotannon ja kulutuksen yleismaailmalliseksi. Taantumuksellisten suureksi suruksi se on poistanut teollisuudelta kansallisen pohjan. Ikivanhoja kansallisia teollisuusaloja on tuhottu ja tuhotaan edelleen joka päivä. Niitä tunkevat sivuun uudet teollisuusalat, joiden perustaminen on elinkysymys kaikille sivistyskansoille... .. Vanhan paikallisen ja kansallisen sulkeutuneisuuden ja omien tuotteiden varassa elämisen tilalle tulee kansakuntien kaikinpuolinen kanssakäyminen ja kaikinpuolinen keskinäinen riippuvuus. Tämä koskee niin aineellista kuin henkistä tuotantoa. Eri kansakuntien henkiset tuotteet tulevat yhteiseksi omaisuudeksi. Kansallinen yksipuolisuus ja rajoittuneisuus käyvät yhä mahdottomammiksi ja lukuisat kansalliset ja paikalliset kirjallisuudet muodostuvat maailmankirjallisuudeksi."

Siitä, miten Marx ja Engels kirjoittivat vuonna 1848, ja siitä, miten Maamme-laulua juhlietaan vuonna 1998, avautuu kaksi kriittistä näkökulmaa nykykeskusteluihin globalisaatiosta, kansallisvaltiosta ja nationalismista. Globalisaatio näyttäisi olevan vanhempi prosessi ja nationalismi elinvoimaisempi ideologia kuin 1980-luvun lopulta yleistyneen globalisaatioretorikan edustajat esittävät. Hahmottelen tässä esityksessäni paljolti hypoteettista tulkintaa siitä, miten kansalliset perspektiivit, kansalliset "me"-subjektit ja niihin liittyvät historian merkitykset pysyvät ja muuntuvat globalisaatioksi kutsutuissa muutoksissa ja millä tavoin suomalaiset historiantutkijat ovat osallisia noiden historian merkitysten muodostumiseen.

Kommunistisen manifestin rajoja rikkova, esteitä murtava, koko ajan uutta synnyttävä ja yleismaailmallisuutta tavoitteleva kapitalismi -- kapitalismi "luovan tuhon" toimintatapana, kuten Joseph Schumpeter myöhemmin esitti -- sopii huonosti tavanomaisen globalisaatiopuhunnan kuvaan siitä, miten asiat olivat "ennen". Tuota konsulttien, poliitikkojen, toimittajien ja monien yhteiskuntatutkijoidenkin entistä maailmaa hallitsee kansallisvaltiollinen sulkeutuneisuus. Kuvaan saattaa sisältyä myös esitys postmodernin myötä väistyvästä modernista. Modernille ominaiseksi mainitaan luottamus rationalisoitumiseen, integroitumiseen, disiplinaantumiseen, siirtymiseen kaaoksesta järjestykseen ja ongelmista ratkaisuihin. Kommunistisesta manifestista piirity toisenlainen

moderni, sellainen joka hävittää järjestystä, katkoo jatkuvuutta, luo alituista epävarmuutta. Itse asiassa myös tämä puoli onkin koko ajan kuulunut moderniteettiin ja modernisaatioon; se ei ole mikään modernin jälkeinen postmoderni vaihe. Kaiken kaikkiaan globalisaatiokeskustelua, kuten keskustelua modernista ja postmodernista, on paljon hallinnut ajattelutapa, jota ajan sosiologi Barbara Adam kutsuu 'ennen-jälkeen' -dualismiksi tai -binäärikoodiksi. Uuden kirkastamiseksi luodaan karikatyyrimäinen, staattinen kuva menneestä 'toisena'.

Globalisaatioteesien esittämä 'uusi' määrittäytyy suhteessa sellaiseen 'vanhaan', joka Marxille ja Engelsille ei ollut olemassa sen paremmin menneisyydessä kuin tulevaisuudessakaan: rationalisoituvaan ja integroitavaan kansallisvaltiolliseen kapitalistiseen yhteiskuntaan. Marx ja Engels iskivät monin kohdin ohii, kun he ennakoivat sitä maailmaa, jossa heidän ajatuksensa innoittivat vahvoja poliittisia liikkeitä, mutta nuo ohilyönnit yltävät hämmästyttävästi siihen maailmaan, joka on muodostunut, kun heidän nimiinsä vannoneet järjestelmät ovat romahtaneet ja liikkeetkin kuihtuneet. Kommunistisen manifestin 'uusi' näyttää paljossa samanlaiselta kuin nykyisten globalisaatioteesien 'uusi'. Mutta näitä muutoksia yhdistää myös se, että Maamme-laulun 150-vuotisjuhlinta on niiden valossa työlästä ymmärtää.

Globalisaation nationalismi

Globalisaatio esitetään usein uusimpana tai korkeimpana vaiheena yksisuuntaisessa kiihtyvässä prosessissa, jossa kohotaan paikallisesta kansalliseen, edelleen kansainväliseen ja lopulta globaaliin. Olemista ja elämistä nousevat hallitsemaan -- joko mahdollisuuksien tai uhkien taikka molempien tuojina -- ylikansalliset rahamarkkinat, ylikansalliset yritykset, ylikansalliset tietoverkot, ylikansallinen viihdeteollisuus ja ylikansalliset ekologiset riskit. Kansallisvaltiot ja kansalliset identiteetit syrjäytyvät.

Tällainen muutoskuva peittää kuitenkin näkyvistä ensiksikin sen, että kansallisvaltiollisen yhteiskunnan muotoutuminen oli monin tavoin kansainvälinen ilmiö. Kansallinen ja kansainvälinen kehittyivät toistensa edellytyksinä. Kuten brittisisiologi Michael Billig toteaa, "nationalismi on kansainvälinen ideologia". Vielä osuvampaa olisi ehkä luonnehtia sitä ylikansalliseksi ideologiaksi. Nationalismi edellyttää, että kuuluminen johonkin kansakuntaan on identiteetin universaali perusta, samalla kun tuo identiteetti aktivoi partikulaarista, sitä mikä erottaa meitä muista. Toiseksi kätkeytyy se, että globalisaatio luo uusia pontimia kansallisille näkökulmille. 1990-luvun maailmassa nationalismi ei esiinny vain muodoin, jotka voitaisiin tulkita kansallisten paineiden purkautumiseksi kommunismin jälkeisessä Itä-Euroopassa, sosiaalisen epävarmuuden ruokkimaksi muukalaisvihaksi Länsi-Euroopassa, peloksi kansallisten instituutioiden menetyksestä EU-integraation piiriin kuuluvissa maissa tai alhaisen kehitystason ilmentymäksi globalisaation vallavirran ulkopuolisissa köyhissä maissa. Vahvaa kansallista paatosta näemme ja kuulemme myös globalisaation vallavirran menestyjien keskuudessa, puhumattakaan kaikesta arkipäiväisestä, itsestäänselvästä, kauas menneisyyteen projisioitavasta "meidän" ja "muiden" erottelusta, jota Billig kutsuu "banaaliksi nationalismiksi".

Tässä keskityn siihen, miten globalisoituvan talouden kilpailumekanismit ylläpitävät kansallisia perspektiivejä. Kaikissa OECD-maissa kilpailuetua haetaan tiedosta, osaamisesta ja kansallisesta innovaatiojärjestelmästä. Kilpailukyvyistä puhuttaessa monikon ensimmäinen persoona on väkevästi läsnä ja se viittaa ennen kaikkea kansalliseen kokonaisuuteen.

On totta ja tärkeää, että informaatio- ja kommunikaatioteknologian elektroninen mullistus on suuresti vähentänyt yhteisöjen ja identiteettien sidonnaisuutta yhteiseen tilaan. Yksilön on uudella tavalla mahdollista tai, kuten Anthony Giddens on korostanut, välttämätöntä tehdä identiteetteihinsä ja yhteisöihinsä liittyviä valintoja. Toiselta puolen ollakseen ylipäättään olemassa yhteisöjen täytyy olla entistä vahvemmin "kuviteltuja", soveltaakseni Benedict Andersonin kuuluisaa luonnehdintaa kansakunnasta "kuviteltuna yhteisönä" (imagined community). Kuitenkin on olemassa merkittäviä edellytyksiä sille, että yhteisön kuvittelu edelleen liittyy monin tavoin territoriaalisuuteen. Kaikki ne oliolajit, jotka EU:n periaatteiden mukaan saavat liikkua vapaasti, pääoma, tavarat, palvelut ja ihmiset, eivät voi yhtä lailla toteuttaa tätä vapautta. Yleistä liikkuvuuden kasvua merkittävämpää onkin se, että pääoman ja työvoiman epäsymmetria on tässä suhteessa valtavasti kasvanut. Epäsymmetrian kasvu on luonut uusia edellytyksiä eritasoisille territoriaalisille "me"-subjekteille,

yhteisöille, jotka kilpailevat vetovoimastaan ja korostavat usein etenkin tiedon ja osaamisen infrastruktuuriaan: tiedon ja osaamisen Eurooppa, Suomi, Koillis-Savo, Kaavi.

Globalisaation ja lokalisaation yhteyttä kuvaamaan on kehitetty uudisana 'glokalisaatio'.

Kilpailun edellyttämä vertailu on saanut uutta voimaa ja uusia ulottuvuuksia yhteisön kuvittelun kiihokkeena. Kansainvälisestä vertailusta on globalisaation myötä tullut aiempaa elimellisempi osa taloutta ja politiikkaa. Talouden ja politiikan toimijoilta edellytetään entistä tietoisempaa, refleksiivisempää suhdetta kansallisiin instituutioihin. Vertailun perspektiivit ovat kuitenkin muuttuneet ja erilaistuneet eri toimijoilla.

Kansainvälinen vertailu oli keskeinen tiedon tuottamisen ja käyttämisen sekä identiteetin rakentamisen muoto, kun tehtiin kansakuntaa sekä myöhemmin hyvinvointivaltiota ja siihen kytkeytyvää edunvalvontajärjestelmää. Erityisen keskeinen se oli Suomen kaltaisessa pienessä myöhään teollistuneessa maassa. Suomen oppinut eliitti omaksui varhain keskustan ja periferian asetelman yhteiskunnallisen toimeliaisuutensa käytilvoimaksi: yhteiskunnallisia "kysymyksiä" ja niiden ratkaisuja oli ennakoitava edistyneiden maiden kokemuksista tarkkaamalla. Kyseessä oli kansainvälinen vertailu kansallisesta perspektiivistä, jota tuo vertailu samalla vahvisti. Näkökulma oli kansallisvaltiollinen ja kansallistaloudellinen. Kansainvälinen vertailu konstitui kansallista politiikkaa ja taloutta, kansallista yhteiskuntaa ja sen kollektiivisia toimijoita.

1970-luvun jälkeen kansainvälisen vertailun perspektiivit ovat muuttuneet. Muutos liittyy taloudellisen kilpailukyyn vaatimusten uuteen yhteiskunnalliseen läpäisevyyteen ja itse kilpailukyyn uusiin merkityksiin. 1970-luvulle saakka kilpailukyky miellettiin paljolti "meidän" yritystemme kyvyksi edustaa kansallista talouttamme kansainvälisessä kilpailussa. Tällä ajattelutavalla on yhä poliittista voimaa ja pohjaa, mutta 1980-luvulta lähtien – rahamarkkinoiden ja yritystoiminnan ylikansallisuudessa – kilpailukyvyssä on korostunut uusi vaatimus. "Meidän" on osoitettava luotettavuutemme ja houkuttelevuutemme niiden ylikansallisten toimijoiden edessä, joiden päätökset ohjaavat rahavirtoja, investointeja ja tuotannon ja työpaikkojen sijaintia. Tässä asetelmassa kohtaa kaksi erilaista vertailun perspektiiviä. Toinen on edelleen sidoksissa kansalliseen ja/tai paikalliseen kontekstiin, jossa "me" vertaamme itseämme "muihin". Toisessa sitä vastoin on kyseessä kansainvälinen vertailu ylikansallisesta perspektiivistä. "Meidän" on sisäistettävä tämäkin omaan kansalliseen tai paikalliseen perspektiiviimme; meidän on tiedettävä, että meitä ja muita verrataan.

Kun kysymykset, jotka aikaisemmin kuuluivat kansalliselle poliittiselle asialistalle (esim. rahapolitiikka), muuttuvat ulkoisiksi pakottaviksi ehdoiksi, kansallisen yhteisyyden retoriikalle avautuu uusia mahdollisuuksia. Luodaan poliittiseen vaihtoehtomuuteen vetoavaa yhteisyyttä ja sen rinnalla taloudelliseen innovatiivisuuteen perustuvaa yhteisyyttä. Jälkimmäistä puolta tukevat esimerkiksi tutkimustiedot kansallisten ja paikallisten institutionaalisten edellytysten merkityksestä myös globaalisti toimiville yrityksille.

Globalisaatiosta puhutaan yhteisenä "uutena haasteena". Uuden haasteen ajatuksessa ovat mukana sekä katkoksen että jatkuvuuden oletukset. "Uusi haaste" tekee jyrkän rajan menneen ja tulevan välille, mutta edellyttää, että haasteeseen vastaaja edustaa jatkuvuutta. "Me" esiintyy toimijana kummallakin ajallisella areenalla, menneessä ja tulevassa. Niin menneeseen kuin tulevaan luodaan harmoniaa, ja muutoksen kuvasta jäävät sivuun kysymykset vallasta, eri intressien ajamisen edellytyksistä ja siitä, missä määrin eri ryhmäedut voidaan esittää yleisinä etuina.

Yhteiskunta, yhteisö ja historia

Kun puhutaan meidän uusista haasteistamme, annetaan merkityksiä historialle ja tehdään historiallisia tulkintoja. Mentäköön hieman lähemmin historiallisen tiedon ajankohtaisiin merkityksiin ja tehtäviin kansallisen "me"-subjektin määrittelemisessä ja ylläpitämisessä. Eräs näkökulma tähän kysymykseen avautuu joidenkin yhteiskuntatieteilijöiden arvioista, joiden mukaan itse 'yhteiskunnan' käsite on kyseenalaistumassa.

Moderni idea yhteiskunnasta on sidoksissa kansakuntaan ja valtioon ja kansallisen ja poliittisen kokonaisuuden keskinäiseen yhteyteen. Tätä yhteiskuntatieteiden omaksumaa ja tukemaa yhteiskuntakäsitettä voidaan kuvata brittisosiologeja Scott Lashia ja John Urrya mukailten seuraavasti:

"On uskottu, että yhteiskunnan jäsenillä on erityinen kohtalonyhteys, että heitä hallitsee valtio, joka säättää

velvollisuuksia ja vastuuta ja takaa oikeuksia. Tällaisten "yhteiskuntien" analyysissa on oletettu, että yhteiskunnan jäsenten elämässä useimpia puolia määräävät yhteiskunnan sisäsyntyiset, endogeeniset, tekijät; ja että on mahdollista tehdä varsin selvä raja näiden sisäisten tekijöiden ja ulkoisten tekijöiden välille."

Lash ja Urry väittävät, että tämä kansallisvaltiollinen yhteiskuntakäsitys on menettämässä ja jo menettänyt suuren osan niin analyttistä kuin poliittista voimaansa globalisaation myötä. Arvio ei kuitenkaan näytä tavoittavan kaikkea olennaista.

Ongelman osoittamiseksi voidaan tarttua mannereurooppalaisen sosiologian klassiseen erotteluun 'yhteisön' (Gemeinschaft) ja 'yhteiskunnan' (Gesellschaft) välillä. Edellinen on ollut tapana esittää lämpimänä henkilökohtaisen samastumisen kohteena, jälkimmäinen viileänä ja asiaperusteisena. Usein kertomus on edennyt traditionaalista yhteisöstä moderniin yhteiskuntaan.

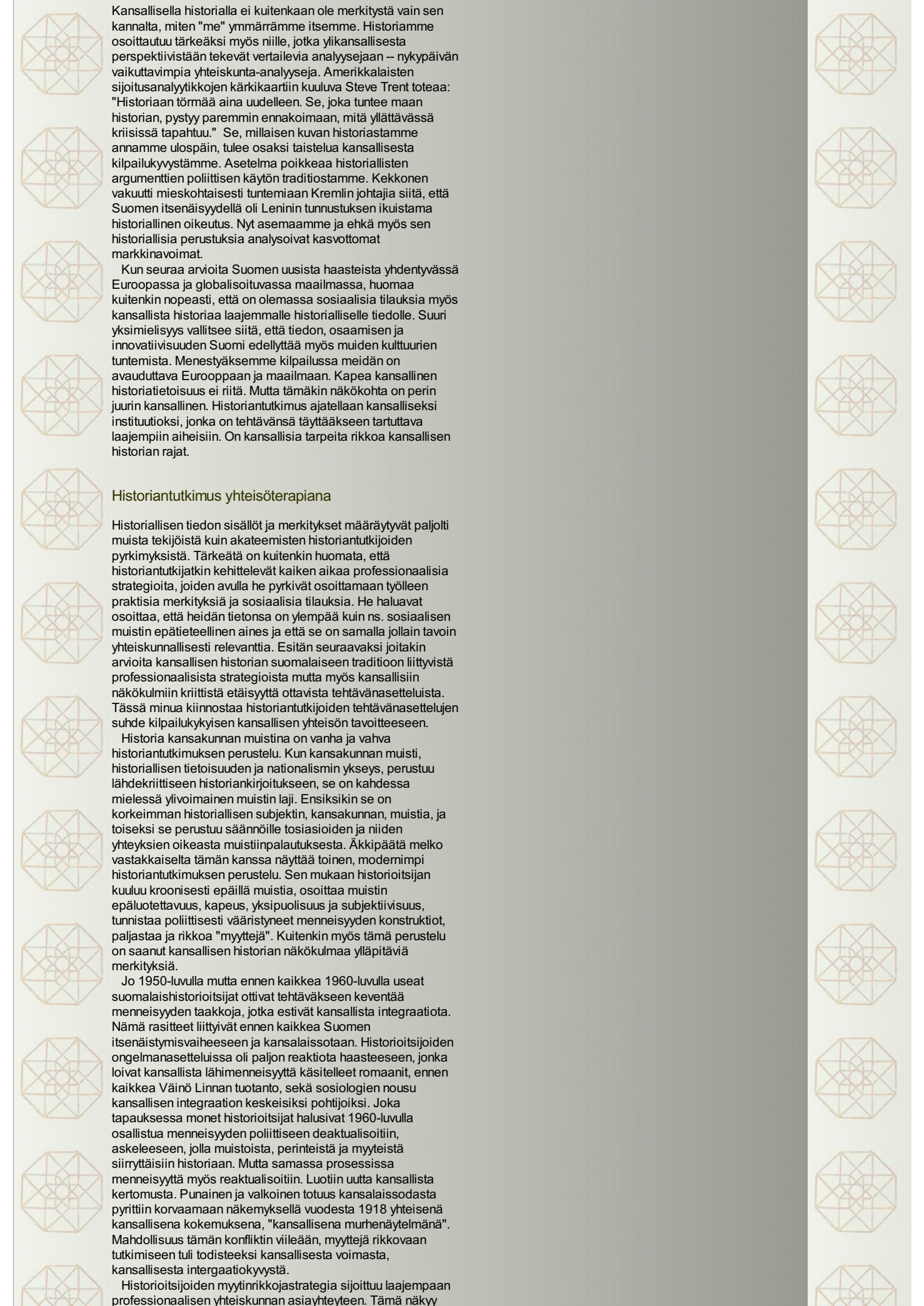
Yhteiskunnan idea näyttää tosiaan heikentyneen 1970-luvun jälkeen, ja globalisaatio ilmeisesti myötävaikuttaa tähän heikentymiseen. Tässä ei ole kyse sääntelyn häviämisestä; toimiakseen markkinatkin edellyttävät sääntelyä, ennustettavuutta ja institutionaalista jatkuvuutta. Mutta yhteiskunnan käsittäminen rationaaliselle suunnittelutiedolle alistettavaksi objektiksi on käynyt vaikeaksi yhtä lailla kuin yhteiskunnan ymmärtäminen jäsenilleen ylhäältä päin velvollisuuksia säilyttäväksi, oikeuksia tarjoavaksi, rooleja jakavaksi ja arvoja opettavaksi subjektiksi. Ristiriitoja tulkitaan aiempaa vähemmän nimenomaan 'yhteiskunnan' viitekehysessä, eivätkä solidaarisuus ja poliittinen aktiivisuus määriyty suhteessa 'yhteiskuntaan' siten kuin 1960- ja 1970-luvulla. Näkymät "eurooppalaisesta yhteiskunnasta" tai "globaalista yhteiskunnasta" eivät selvästikään lupaa takaisin kaikkea sitä, minkä yhteiskunnan idea kansallisella tasolla menettää.

Mutta samaan aikaan kapitalismin globalisoituminen näyttää paradoksaalisesti luoneen uusia edellytyksiä yhteisön idealle ja myös yhteisön ideaan kuuluvalla poissulkemiselle. Kansallisesta kilpailukyvyistä puhuttaessa "me" esiintyy esipoliittisena ja esiyhteiskunnallisena yhteisönä, joka käy darwinistista olemassaolontaistelua. Tähän kuuluu kilpailu siitä, kuka saa kuulua "meihin", jotta "me" olisi kilpailukykyinen. Niin työllisten kuin työttömien edellytetään arvioivan itseään aiempaa ankarammin sekä yksilöllisen kilpailukykyä että "meidän" kilpailukykyä kannalta. Yhteiskunta muutetaan "kansalliseksi innovaatiojärjestelmäksi". Innovatiivisen yhteisön tunnusmerkeiksi kohotetaan sekä vapautuminen menneisyyden rasitteista että tukeutuminen yhteisölliseen menneisyyteen oman erityislaadun kirkastamiseksi itselle ja muille.

Gemeinschaft/Gesellschaft -käsitepariin on yhdistynyt traditionaalien ja modernin erottelu, mutta tämä tuntuu tavoittavan yhä vähemmän niin menneestä kuin nykyisestä. Traditioita ylläpidetään postmoderniksi tai posttraditionaaliksi mainitussa maailmassa. Tämä tapahtuu kuitenkin aiempaa tietoisemmin, refleksiivisemmin, olipa muotona sitten perinteiden puhtautta vaaliva fundamentalismi tai erilaisia traditioita uusiksi sulauttava "hybridisaatio". Joka tapauksessa mennyttä tehdään läsnäolevaksi ja tietäväksi monin tavoin. Esimerkiksi Suomessa kansallista historiaa harrastetaan innokkaasti ja paikallisia perinteitä vaalitaan, elvytetään ja keksitään vielä innokkaammin.

Kuvat ja kertomukset menneestä tarjoavat aineksia sellaiselle "meidän" määrittelylle, jossa "meitä" luonnehtii osaaminen ja innovatiivisuus tai ainakin näiden kilpailuvalttien tavoittelu. Suomalaiskansallisessa historiatietoisuudessa ja suomalaisissa yhteiskunta-ajattelun traditioissa on sitä paitsi erityistä pohjaa asioiden esittämiselle ja käsittämiseksi kansallisina välttämättömyyksiä. Suomessa vahvuutta ja tahdon lujuuutta on edustanut se, että on tehty, mikä on ollut pakko tehdä -- ruotsalaiset ovat olleet heikkoja, koska heillä on ollut vaihtoehtoja ja he ovat puntaroineet niitä. Nyt "meitä" vaaditaan "muutosalttiutta". Globalisaation kansallisia haasteita korostava valtiomies ja tavallinen poliitikkokin, niin EMU:n kannattaja kuin vastustajakin, saattaisi ottaa omakseen sen, mitä professori Arvi Korhonen kirjoitti *Suomen historian käsikirjan* johdannossa "vaaran vuonna" 1948, Maamme-laulun ja *Kommunistisen manifestin* 100-vuotisjuhlavuonna:

"Erikoisesti ajankohtana, jolloin kansainvälisen elämän saamat muodot ja menettelytavat näyttävät vaarantavan sisäisesti hajanaisten ja huomisestaan huolehtimattomien kansojen vapauden ja olemassaolon, on elämäntahtojen jännitettävä kaikki henkiset voimansa ja siinä käytettävä hyväkseen omaan menneisyyteensä piiloitetut reservit."

Kansallisella historialla ei kuitenkaan ole merkitystä vain sen kannalta, miten "me" ymmärrämme itsemme. Historiamme osoittautuu tärkeäksi myös niille, jotka ylikansallisesta perspektiivistään tekevät vertailevia analyysejaan – nykypäivän vaikuttavimpia yhteiskunta-analyyseja. Amerikkalaisten sijoitusanalytikkojen kärkekaartiin kuuluva Steve Trent toteaa: "Historiaan törmää aina uudelleen. Se, joka tuntee maan historian, pystyy paremmin ennakoimaan, mitä yllättävässä kriisissä tapahtuu." Se, millaisen kuvan historiastamme annamme ulospäin, tulee osaksi taistelua kansallisesta kilpailukyvyystämme. Asetelma poikkeaa historiallisten argumenttien poliittisen käytön traditiostamme. Kekkonen vakuutti mieskohtaisesti tuntemiaan Kremlin johtajia siitä, että Suomen itsenäisyydellä oli Leninin tunnustuksen ikuistama historiallinen oikeutus. Nyt asemaamme ja ehkä myös sen historiallisia perustuksia analysoivat kasvottomat markkinavoimat.

Kun seuraa arvioita Suomen uusista haasteista yhdentyvässä Euroopassa ja globalisoituvassa maailmassa, huomaa kuitenkin nopeasti, että on olemassa sosiaalisia tilauksia myös kansallista historiaa laajemmalle historialliselle tiedolle. Suuri yksimielisyys vallitsee siitä, että tiedon, osaamisen ja innovatiivisuuden Suomi edellyttää myös muiden kulttuurien tuntemista. Menestyäksemme kilpailussa meidän on avauduttava Eurooppaan ja maailmaan. Kapea kansallinen historiatietoisuus ei riitä. Mutta tämäkin näkökohta on perin juurin kansallinen. Historiantutkimus ajatellaan kansalliseksi instituutioksi, jonka on tehtävänsä täyttääkseen tartuttava laajempiin aiheisiin. On kansallisia tarpeita rikkoo kansallisen historian rajat.

Historiantutkimus yhteisöterapiana

Historiallisen tiedon sisällöt ja merkitykset määräytyvät paljolti muista tekijöistä kuin akateemisten historiantutkijoiden pyrkimyksistä. Tärkeätä on kuitenkin huomata, että historiantutkijatkin kehittelevät kaiken aikaa professionaalisia strategioita, joiden avulla he pyrkivät osoittamaan työnsä käytännöllisiä merkityksiä ja sosiaalisia tilauksia. He haluavat osoittaa, että heidän tietonsa on ylemmää kuin ns. sosiaalisen muistin epätieteellinen aines ja että se on samalla jollain tavoin yhteiskunnallisesti relevanttia. Esitän seuraavaksi joitakin arvioita kansallisen historian suomalaisen traditioon liittyvistä professionaalista strategioista mutta myös kansallisiin näkökulmiin kriittistä etäisyyttä ottavista tehtävänasetteluista. Tässä minua kiinnostaa historiantutkijoiden tehtävänasettelun suhde kilpailukykyisen kansallisen yhteisön tavoitteeseen.

Historia kansakunnan muistina on vanha ja vahva historiantutkimuksen perustelu. Kun kansakunnan muisti, historiallisen tietoisuuden ja nationalismin ykseyys, perustuu lähdekriittiseen historiankirjoitukseen, se on kahdessa mielessä ylivoimainen muistin laji. Ensiksikin se on korkeimman historiallisen subjektin, kansakunnan, muistia, ja toiseksi se perustuu säännöille tosiasioiden ja niiden yhteyksien oikeasta muistiinpalautuksesta. Äkipäättä melko vastakkaiselta tämän kanssa näyttää toinen, modernimpi historiantutkimuksen perustelu. Sen mukaan historioitsijan kuuluu kroonisesti epäillä muistia, osoittaa muistin epäluotettavuus, kapeus, yksipuolisuus ja subjektiivisuus, tunnistaa poliittisesti vääristyneet menneisyyden konstruktiot, paljastaa ja rikkoa "myyttejä". Kuitenkin myös tämä perustelu on saanut kansallisen historian näkökulmaa ylläpitäviä merkityksiä.

Jo 1950-luvulla mutta ennen kaikkea 1960-luvulla useat suomalaishistorioitsijat ottivat tehtäväkseen keventää menneisyyden taakkoja, jotka estivät kansallista integraatiota. Nämä rasitteet liittyivät ennen kaikkea Suomen itsenäistymisvaiheeseen ja kansalaissotaan. Historioitsijoiden ongelmanasetteluissa oli paljon reaktiota haasteeseen, jonka loivat kansallista lähimenneisyyttä käsitelleet romaanit, ennen kaikkea Väinö Linnan tuotanto, sekä sosiologien nousu kansallisen integraation keskeisiksi pohtijoiksi. Joka tapauksessa monet historioitsijat halusivat 1960-luvulla osallistua menneisyyden poliittiseen deaktualisoitiin, askeleeseen, jolla muistoista, perinteistä ja myyteistä siirryttäisiin historiaan. Mutta samassa prosessissa menneisyyttä myös reaktualisoitiin. Luotiin uutta kansallista kertomusta. Punainen ja valkoinen totuus kansalaissodasta pyrittiin korvaamaan näkemyksellä vuodesta 1918 yhteisenä kansallisena kokemuksena, "kansallisena murhenäytelmänä". Mahdollisuus tämän konfliktin viileään, myyttejä rikkovaan tutkimiseen tuli todisteeksi kansallisesta voimasta, kansallisesta intergaaatiokyvystä.

Historioitsijoiden myytinrikkostrategia sijoittuu laajempaan professionaalisen yhteiskunnan asiayhteyteen. Tämä näkyy

myös kielessä, historioitsijan työtä kuvaavissa metaforissa. Kun 1960-luvun tutkimuksessa käsiteltiin Venäjän vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen suhdetta, historioitsija saattoi rinnastaa itsensä kirurgiin, joka parantavalla veitsellään poistaa sairaan kohdan. Myöhemmin on tunkeuduttu vielä syvemmälle terapeuttiseen diskurssiin. Kyse ei olekaan enää vain metaforista. Etenkin vuoden 1918 käsittelyssä on tullut tavalliseksi puhua kansallisesta traumasta, jonka vaikeuden historiantutkija ensin osoittaa sairaudesta osin tietämättömälle potilaskansalle ja jonka hän sitten eräänlaisena kansallisena psykoterapeuttina pyyhkii pois tutkimuksillaan.

Kansallisen yhteisöllisyyden tunteihin vetoavalle myyttien rikkomisen ohjelmalle on Suomessa hyvät edellytykset. Suomen 1900-luvun poliittisen historian dramatiikka myy hyvin, tätä nykyä erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton suhteet toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Avautuneiden arkistojen aarteista ammentava tutkimus kiinnostaa laajaa lukijakuntaa jo siksi, että se tukee vallitsevia käsityksiä politiikasta likaisena, salaisena pelinä. Mutta samalla Neuvostoliiton romahduksen luomassa valaistuksessa kirkastuu dramaattinen kuva kansallisesta kehitystiestä, jolla murrosten, taistelujen, myönnysten ja petosten läpi toteutuu suuri kansallishistoriallinen jatkuvuus. Kaiken kaikkiaan tällainen historiallinen tieto näyttäisi olevan hyvin linjassa globalisaatioon liittyvien kansallisen yhteisön uusintamistarpeiden kanssa.

Voidaan ajatella, että kansallisten traumojen tunnistamisella ja hoitamisella perusteltava tutkimus kuvastaa tai ainakin vastaa yhteiskunnan idean korvautumista yhteisön idealla. Hoidon kohteeksi soveltuu pikemmin yhteisö kuin yhteiskunta. Suomessa, toisin kuin Ruotsissa, ei olekaan koskaan saanut laajaa kannatusta sellainen historiantutkijoiden professionaalinen strategia, jossa silmämääräksi olisi esitetty nimenomaan yhteiskunnan hyöty. 1970-luvun alussa niin sanotussa kahden historian keskustelussa oli tosin esillä vaatimus säännönmukaisuuksia etsivästä ja päätöksentekoon sovellettavaa tietoa tuottavasta historiantutkimuksesta, eräänlaisesta sosiaalisen insinööritaidon strategiasta, mutta vastustus oli vahvaa.

Kansallisen näkökulman kritiikki ja kilpailukyky-yhteisön tarpeet

Sinänsä 'yhteiskunta' on ollut historiantutkimukselle, kuten yhteiskuntatieteillekin, keskeinen käsite. Historiantutkimuskin on pitkälti sitoutunut kansallisvaltiollisesti ymmärrettyyn yhteiskuntaan niin tehtäviään kuin kohteitaan määritellössään, myös siten, että tästä on avautunut näkökulma tuollaista yhteiskuntaa edeltäneeseen aikaan. Kapean kansallisen näkökulman välttämiseksi on toisinaan vaadittu ja harjoitettu vertailevaa tutkimusta eri yhteiskuntien välillä. Ajatus kansallisvaltiollisista yhteiskunnista yksikköinä on tätäkin tietä vahvistunut. Samalla vertaileva tutkimus kuitenkin myös edustaa sellaista refleksiivistä suhdetta kansallisvaltioon, jota globalisaatio edellyttää ja edistää.

Kapean kansallisen näkökulman kritiikki on itsessään kaikkea muuta kuin uutta. Monia 1960-luvulla julkaistuja, "myyttejä" vastaan käyneitä tutkimuksia pohjusti näkemys, että historiantutkimuksen on käsiteltävä Suomea myös kysymyksenä muille, ennen kaikkea suurvalloille ja etenkin Venäjä/Neuvostoliitolle. Tällä näkökulman laajennuksella toivottiin osaltaan edistettävän ulkopoliittisen valistuksen asiaa. Toisenlainen pyrkimys laajempaan näkökulmaan on liittynyt vanhoihin vaatimuksiin, joiden mukaan valtion historian sijasta olisi tutkittava yhteiskunnan historiaa. Vaatimukset ovat tarkoittaneet huomion kiinnittämistä muun muassa luokkarakenteisiin ja -ristiriitihin sekä modernisaation taloudellisiin ja sosiaalisiin prosesseihin.

Mutta vieläkin pidemmälle on menty myös "Suomen historian" tutkimuksessa. Kansallisvaltiolliseen viitekehykseen on otettu kriittistä etäisyyttä myös tähyämällä 'yhteiskunnan' alapuolelle. Tällaista Suomessakin 1980- ja 1990-luvulla yleistynyttä tutkimuksellista katsetta on kutsuttu arjen historiaksi, historiaksi alhaalta tai mikrohistoriaksi. Suhde 'yhteiskuntaan' on tosin vaihdellut näissä tutkimuksissa. On voitu nousta taisteluun siitä, miten yhteiskunta on ymmärrettävä. Tällaisen taistelun tuloksista on osoitus se, miten naishistoria on tuonut gender-olottuvuuden yhteiskunnan käsitteen sisälle. Arjen historia tai mikrohistoria on voitu ymmärtää myös vastauksina kysymykseen, miten yhteiskuntaa parhaiten tutkittaisiin. On kuitenkin saatettu omaksua myös se kanta, että 'yhteiskunta' edustaa elämismaailmasta erillistä järjestelmätasoa, makrotasoa. Tätä jotkut eivät ole halunneet lainkaan tutkia, mutta useimmat ovat pitäneet merkityksellisenä ongelmana yhteiskunnan logiikan ja ihmisten elämänhallinnan logiikan

ristiriitoja. 'Yhteiskunta' on saattanut edustaa keskusta, valtaa ja eliittiä, 'arki' taas paikallisyhteisöä, protestia ja rahvasta. Niitä muutoksia, jotka modernisaatioajatteluun kiinnittynyt yhteiskuntahistoria on nähnyt rationalisoitumisena ja integroitumisena, onkin tarkasteltu kurina ja vastarintana. Joka tapauksessa on haluttu ottaa vakavasti ihmisten omat "yksityiset" tavat hahmottaa maailmaa, muistaa, jäsentää aikaansa ja tilaansa.

Arjen historian tutkimukset eivät ole ainoita, joissa suomalaisten historiaa tutkitaan ottamalla kriittistä etäisyyttä kansallisiin näkökulmiin. Niin on tehty myös poliittiseen ja sivistykselliseen eliittiin keskittyvissä tutkimuksissa. Nationalistisia myyttejä ei ole vain rikottu, vaan näitä "julkisen" muistin ilmiöitä on otettu tutkimuskohteiksi. On tutkittu, miten kansakuntaa on tehty ja ylläpidetty ja millaisiin laajempiin eurooppalaisiin kulttuuriin ja poliittisiin yhteyksiin tämä kaikki on sijoittunut. Se, minkä nationalistit aikanaan esittivät annetun, alkuperäisen, luonnollisen tai olemuksellisen toteutumisenä, osoittautuu tehdyksi, rakennetuksi, löydettyksi tai keksityksi. Tämä ei tosin estä aihepiiriin tutkijaa suhtautumasta kunnioittavasti artefakteiksi osoittamiinsa traditioihin ja vaalimasta niitä kansallisen ja eurooppalaisen sivistyksen ilmentyminä. Kuitenkin kansakunnan tekemisen teemaa on Suomessakin kehitelty myös muihin kuin oppisivistyneistön osuutta korostaviin suuntiin, sellaisiin joissa keskeiset kysymykset koskevat rahvaan suhdetta eliitin pyrkimyksiin ja näihin prosesseihin sisältyneitä sosiaalisia ja kulttuurisia ristiriitoja.

Eikö kaikissa näissä kriittisissä etäisyydenotoissa kansallisvaltiolliseen kokonaisuuteen ole paljon sellaista, mikä ei mitenkään alistu globalisaation ja kansallisen yhteisön dialektiikalle? Eivätkö ne jo itsessään vastusta retoriikkaa, joka harmonisoi menneyttä ja tulevaa erittelemättömällä puheellaan kansallisista ja paikallisista "me"-subjekteista?

Eric Hobsbawmin mielestä nationalismin vilkas tutkiminen on ilahduttava todiste siitä, että nationalismi elää viimeisiä aikojaan; viisauden tuova Minervan pöllö lähtee tässäkin tapauksessa lentoon iltahämärissä. Tätä vastaan voidaan kuitenkin esittää ainakin kaksi luultavasti yhteensopivaa vastaväitettä. Toinen on Anthony D. Smithin edustama näkemys, joka mukaan nationalismin juuret ovat paljon syvemmällä ihmisten yksilöllisessä ja kollektiivisessä maailmanhahmotuksessa kuin Hobsbawm esittää. Toinen vastaväite on se, mitä olen tässä esityksessäni korostanut: globalisaatioon liittyy sekä mahdollisuuksia että välttämättömyyksiä eritasoisten yhteisöjen, paikallisten ja alueellisten yhteisöjen, Euroopan yhteisön, mutta edelleen ennen muuta kansallisten yhteisöjen "kuvittelemiseen".

Tästä avautuu eräs mahdollinen vastaus edellä esittämiini kysymyksiin. Globalisaation myötä yhteisöjen kuvittelu on uudella tavoin tietoista ja refleksiivistä. Siksi sen paremmin arjen historian kuin kansakunnan tekemisen historiakaan etäisyydennotot nationalismiin eivät tee näitä tutkimuksia käyttökelpottomiksi paikallisten ja kansallisten "me"-subjektien ylläpitämisessä. Historiantutkijoilla on varsin vähäiset mahdollisuudet valvoa tai ohjata, millaisia merkityksiä historialle annetaan ja muodostuu. Mutta tämä ei merkitse sitä, ettei historiantutkimukselle olisi kysyntää ja vastakaikua. Kansallisen poliittisen historian dramatiikan historia, kansallisia traumoja etsivä ja hoitava historia, tavallisten tai sorrettujen ihmisten arjen historia, kansakunnan ja sen symbolien ja traditioiden tekemisen historia, vertaileva kulttuuri- ja taloushistoria -- kaikki nämä tarjoavat soveliaita raaka-aineita kansallisen yhteisön ja sen menneisyyden ja tulevaisuuden kuvittelulle, joka tapahtuu julkisuuden tuella ja välityksellä ja julkisuuden sisällä. Tutkimusten yhteiskuntakriittiset äänenpainot, sikäli kuin ne kantavat julkisuuteen ja siinä erottuvat kohinasta, ovat luultavasti kanavoitavissa "kansallisen innovaatiojärjestelmän" palvelukseen.

Lopuksi on kuitenkin korostettava, että paljolti pinnallisen globalisaatiopuhunnan takana on rajuja muutoksia. Globalisaatio on paljon muutakin kuin tässä käsittelemääni kansallisten perspektiivien uudenlaista uusintamista. Siihen sisältyy monia sosiaalisen jakautumisen ja syrjäytymisen mekanismeja. Tämä merkitsee uusia näkökulmia ja kysymyksenasetteluja kriittiselle historiantutkimukselle. Tosin on ajateltavissa myös, että osalle historiallista kirjallisuutta ja multimediaviestintää voisi olla viihdekäyttöä joidenkin globalisaatiokriitikkojen ennakoimassa "20:80 -yhteiskunnassa", jossa mielekästä tekemistä vailla oleva väestön enemmistö pidetään tyytyväisenä turruttavalla *tiitytertainmentilla*, "tissivihteellä".

Globalisaatio merkitsee myös ajan ja tilan suhteiden, todellisuuden ajallisen ja tilallisen jäsenyyksen, syvää muuttumista. Tästä seuraa uusia historiallisen tiedon merkityksiä ja tilauksia, toisenlaisia kuin edellä

hahmottelemani. Ajan ja tilan problematiikka tulee uudella tavalla keskeiseksi. Historiantutkimukselle avautuu myös konkreettisia tutkimuskysymyksiä, jotka eivät lähtökohdiltaankaan mahdu kansallisten historioiden sisälle. Globaalien ekologisten riskien perspektiivistä esimerkiksi ympäristöhistoria ja teknologian historia voivat, paitsi laajentua historiantutkimuksen erikoisaloina, myös pohjustaa sellaista poliittista historiaa, joka problematisoi itse 'poliittista' ja katsoo kansallisvaltioiden ja niiden keskinäissuhteiden ylä- ja alapuolelle.

Toisaalta juuri keskustelu ekologisista kysymyksistä on oiva osoitus siitä, miten kriittiset vaatimukset talouden toimintatapojen muuttamisesta voivat muuntaa taloudellisen kilpailukyyn edistämiseksi. Puhutaan jo yritysten ja maidenkin ekologisesta kilpailukyystä. Itse asiassa tuntuu orwellilaisen ahdistavalta se näky, ettei enää voisikaan olla olemassa mitään sellaista yhteiskuntakriittistä tutkimusta, joka ei olisi käännettävissä kilpailukyyn vaatiman luovuuden ja innovatiivisuuden edistämiseksi. Odotan kauhulla, että aluksi lainaamani teos, Kommunistinen manifesti, ilmestyy muutosjohtamisen konsulttien oppimateriaaliksi.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti ja Suomen Akatemian vanhempi tutkija. Kirjoitus perustuu "Kansainvälistyvä maailma ja kansallinen historia" -seminaarissa Turussa 14.–15.5. pidettyyn esitelmään.
pauli.kettunen@helsinki.fi

